

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

onontbeerlijk is. In het *Handboek psychose* wordt blijk gegeven van voorzichtigheid met voorbarige conclusies. Ten aanzien van epidemiologische gegevens en aberraties van het neuronale netwerk wordt wijselijk gesproken van correlaties en niet van causaliteit. Tegelijkertijd wordt wel de gedachte gekoesterd dat uit de hoek van de *neuroscience* het verlossende woord ten aanzien van de etiologie van de psychose zal komen. Tot nog toe is dat niet het geval geweest, maar het verlangen blijft. Ik durf te voorspellen dat de oplossing van het psychotisch enigma nooit vanuit die ene hoek zal komen om de eenvoudige reden dat deze visie op de mens te eenzijdig is en dus niet alle aspecten van het menselijk wezen in ogenschouw worden genomen. Het behaviorisme van waaruit dit boek is geschreven is te gemankeerd. In die zin zou een al te mechanistische visie veel kunnen hebben aan een meer subjectieve kijk op de mens zoals de psychoanalyse die voorstaat. Het overgrote deel van de auteurs in het *Handboek psychose* heeft een psychologische opleiding gevolgd. Het is daarbij schrijnend te moeten constateren dat de psychologie van de psychose er zeer bekaaid van afkomt en dan druk ik mij nog mild uit. Ik ben niet afkerig van wetenschappelijk onderzoek en de resultaten daarvan, maar zij moeten wel in een context worden geplaatst waar alle aspecten van de (psychotische) mens aan de orde komen. Het lijkt wel of de auteurs bang zijn een visie op de psychoticus te genereren en zich daarbij verschuilen achter een immense hoeveelheid aan wetenschappelijke feiten en onderzoeksgegevens. Daarbij wordt uit het oog verloren dat het hier gaat om het subjectieve, zowel aan de kant van de patiënt als die van de professional in de ggz. Dat brengt met zich mee dat het subjectieve een majeure rol dient te spelen in een adequaat model van de psychose. In deze bespreking van dit Handboek heb ik de therapeutische interventies niet behandeld, omdat zij van-

wege het behavioristisch uitgangspunt van de auteurs in hetzelfde paradigma opereren als bij de beschrijving van de etiologische achtergrond: feiten en nog eens feiten zonder een duidelijk model of heldere visie. Cognitieve gedragstherapie zou werken bij de behandeling van psychose. Symptomen verbleken of verdwijnen en dat is het dan. Misschien is er ook niet meer haalbaar. Maar wat komt daarvoor in de plaats? Een vrij mens die zich kan uitspreken en een verlangen koestert? Ik zie daar weinig van in de praktijk. Het schijnt dat de behandelresultaten bij de verschillende richtingen in de psychotherapie niet zoveel van elkaar verschillen. Dat verbaast mij niets, omdat het slagen van een behandeling niet zozeer afhankelijk is van het gehanteerde model, maar eerder dat ‘specifieke behandelactoren’ doorslaggevend zijn. Wellicht laten gedragstherapeuten bij de behandeling van psychotici zich dan toch nog wat meer van hun subjectieve kant zien.

Wandelen door het woud van verlangen

Bespreking van

Mattias Desmet (2019). *Lacan's logic of subjectivity — A walk on the graph of desire*. Gent: Owl Press. ISBN 978 90 8931 9197, 484 pp., € 40,00

JOS DE KROON

Lacan's logic of subjectivity gaat over een centraal idee in het onderwijs van Jacques Lacan waaraan hij gedurende twee jaar tijdens zijn *Séminaire* heeft gewerkt. Het betreft het grafeem¹ van het verlangen (*le graphe du désir*). Volgens Mattias Desmet is dit de eerste keer in de geschiedenis van de

westerse wetenschap dat een wiskundig model wordt gelanceerd voor het verschijnen dat het dichtst bij ons staat: de subjectieve ervaring.

In twee *Séminaires* uit een serie van 27 heeft Lacan het model van het grafeem ontwikkeld. Het betreffen het vijfde, *Les formations de l'inconscient* (1957-1958), en het zesde, *Le désir et son interprétation* (1958-1959). De uiteenzetting begint met een relatief eenvoudig schema, maar mondt uit in een vrij gecompliceerd construct met lagen en verknopingen. Het grafeem verwijst naar de grafeemtheorie, een onderdeel van de wiskunde dat gaat over de voorstelling van structurele relaties tussen entiteiten. Bij Lacan zijn de knooppunten in de relaties psychische entiteiten en de onderliggende verbindingen worden voorgesteld met pijlen of vectoren. De knooppunten verwijzen naar de volgende entiteiten: het ik (*m[oi]*), de Ander (*A[utre]*), het verlangen van de Ander (*d[ésir]*) en het seksueel fantasma (*\$pointon a*). In dit laatste knooppunt stelt S het gedeelde subject voor, *pointon* is een teken voor het fantasma en *a* het imaginaire object van verlangen, het vermaarde object kleine *a*. In het aanvanke-lijk eenvoudige schema laat Lacan zien hoe betekenis ontstaat. Bij de uitdrukking van het verlangen van het subject wordt de amorfe massa van betekenaars (woorden) doorkruist en ontstaat er een fixatiepunt (*point de capiton*), voorlopig althans, want één betekenaar genereert nog geen betekenis; er zijn op zijn minst twee betekenaars nodig om betekenis op te roepen. Volgens de logica van Lacan komt hier duidelijk naar voren dat het subject bij het uitdrukken van zijn verlangen een gedeeld subject (\$) is omdat zijn verlangen nooit samenvalt met de woorden die hij gebruikt. Woorden en dingen zijn essentieel gescheiden zaken. Het verlangen drijft het subject voort om te blijven spreken, maar wat hij uiteindelijk zegt ontsnapt hem. Hij heeft geen grip op wat hij

zegt want zijn spreken is gericht op de Ander, de Ander van wie de betekenis komt. Dit oorspronkelijk grafeem kan natuurlijk niet zo eenvoudig blijven, want de structuur van het subject herhaalt zich op meerdere niveaus, waardoor er meer knopen bijkomen. De gebeurtenissen in iemands leven bepalen de structuur van iedere onmiddellijke ervaring en dragen bij tot een unieke constitutie van het subject.

Desmet bouwt in *Lacan's logic of subjectivity* stap voor stap het grafeem op tot drie lagen en telkens laat hij zien hoe die lagen zijn gekoppeld aan het Imaginaire (de wereld van de waarneming en de verbeelding, inclusief die van de wetenschap), het Symbolische (de wereld van de taal waar nooit het doel wordt getroffen) en het Reële (datgene wat we in feite niet (kunnen) kennen). Wij ondergaan een lucide moment met een cascade van impressies die ontstaan zoals bij het zien van kleuren wanneer een lichtstraal een diamant passeert. Zo stelt de auteur ons de ervaring voor die optreedt bij het intensief bestuderen van het grafeem. Desmet laat het niet alleen bij een abstracte uiteenzetting van het grafeem van verlangen, maar verbindt deze ook met de psychoanalytische praktijk. Verbatim verslagen worden in detail verbonden met de onderscheiden knooppunten en vectoren van het grafeem. Zij vormen het empirisch materiaal om de theorie mee te illustreren. Praktijk en theorie zullen elkaar beïnvloeden maar nooit helemaal met elkaar samenvallen. De auteur is niet afkerig van empirisch onderzoek zoals bij nogal wat lacanianen het geval is, maar hij weet wel dat er een onmogelijkheid in het spel is. Dat ziet hij echter eerder als een uitdaging.

Wanneer het gaat om wetenschap en empirisch onderzoek in de psychoanalyse, pleit Desmet voor een interactie tussen theorie en praktijk waar de kaarten nog lang niet zijn geschud. Een wederzijdse welwillendheid van theoretici en mensen uit de praktijk kan

voor beide partijen iets opleveren. Juist het fundamentele verschil tussen praktijk en theorie kan iets opleveren wat betekenis genereert. De verbatim verslagen die in dit boek naar voren worden gebracht kunnen de lezer in staat stellen zelf te oordelen in hoeverre het spreken effect heeft op het subject en wat de relevantie en het effect van interpretaties is.

Mattias Desmet heeft met *Lacan's logic of subjectivity* een topprestatie geleverd, niet alleen door het complexe grafeem van verlangens helder uiteen te zetten, maar ook door de weg naar empirisch onderzoek open te houden. Zijn verschillende parcoursen door het grafeem van verlangens heen stellen de lezer in staat zelf aan de hand van het integraal overzicht een coherent beeld te krijgen van een gecompliceerde maar uitdagende theorie van Lacan. Deze parcoursen leveren altijd nieuwe perspectieven op zowel voor het subject als voor de wetenschap in een bredere context. Om die reden alleen al zou men kunnen zeggen dat de aanname dat psychoanalyse en wetenschap elkaar uitsluiten, een vormfout is.

Dit boek is vooral interessant voor lacanianen, maar lezers die houden van logica en wiskundige modellen hoeven niet achter te blijven.

Noot

- 1 Grafeem komt van het Griekse γραφειν; schrijven; het betekent schriftteken, trek met een bepaalde betekenis. In Nederlandse teksten wordt ook wel de term 'graaf' gebruikt. Fr., *graphie*; Eng., *graph*.

Ontvadering: zegen en vloek?

Bespreking van

Frank Koerselman (2020). *Ontvadering — Het einde van de vaderlijke autoriteit*. Reeks Nieuw Licht. Amsterdam: Prometheus. ISBN 978 90 4464 2018, 96 pp., € 15,00

DAVID CON

Centraal in de reeks Nieuw Licht staat telkens een vraag die de Nederlandse filosofen Coen Simon en Frank Meester, op basis van een klassieke tekst, voorleggen aan een hedendaagse denker. In dit boek is het onderwerp de afkalving van de vaderlijke invloedssfeer, met als uitgangstekst *Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft* (1963; vertaling: *Op weg naar een vaderloze samenleving*) van de Duitse psychoanalyticus Alexander Mitscherlich (1908-1982). Hoe moet de rol van de vader eruitzien in de huidige geïndividualiseerde, geseculariseerde en geëmancipeerde samenleving? Dit is de vraag die Koerselman, psychiater en emeritus hoogleraar psychiatrie en psychotherapie, voorgelegd krijgt. Vertrekkend vanuit het oergezin beschouwt Koerselman de 'vader' en 'moeder' als basisbeelden die symbool staan voor twee tegengestelde basisbehoeften. Enerzijds de behoefte aan veiligheid en onvoorwaardelijke acceptatie, waar de moeder in voorziet en die noodzakelijk is voor het ontwikkelen van een stabiel zelfgevoel en een basaal vertrouwen in de ander. Anderzijds het verlangen naar separatie: de beweging naar het buitendomein en het veroveren van een plaats in de wereld. De vader speelt hierbij een cruciale rol door het kind kennis en ambachtelijke vaardigheid bij te brengen en verantwoordelijkheid te leren dragen. Sleuteltermen hierbij zijn uitdagen en afrem-